

Havlová, Eva

K výkladu asyndetických spojení typu stříbro-zlato

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1954, vol. 3, iss. A2, pp. [118]-119

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101183>

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ZPRÁVY

K výkladu asyndetických spojení typu stříbro-zlato. Slovanské jazyky jsou bohaté na asyndetické rozšířené útvary různého druhu, ať je to expresivní opakování slov (č. *užuž, r. bočka vse dale dale, k beregu bliže bliže*), či jen opakování významu z (*čista jasna, zle nedobre*), nebo konečně takové ozvěnové útvary, kde aspoň jedno slovo nemá vlastního významu: to jsou na př. spojení se začáteční labiálou ve druhém slově (*čáry máry*) nebo s rozdílem ve vokalizmu (*cimpr campr*). Vedle nich se vyskytují též asyndetická spojení zvláštního typu. Zde spojením dvou konkrétně, často protikladných, patřících do téže významové skupiny, se vyjadřuje jeden pojem nadřadnější, abstraktnější. Na př.: *zlato-stříbro* = bohatství, *otec-matka* = rodiče, někdy i rodina vůbec, *starí-mladí* = všichni, *v zimě v létě* = po celý rok, *luďe seju-oru* = pracují a p. Takové vyjádření je konkrétnější a mnohem výraznější než prosté pojmenování daného pojmu. Je to prostředek veskrze lidový, a tedy velmi častý v národní poesii. Někdy se tak vyjadřuje kolektivní pojem (*bratr-sestra* = sourozenci, *chléb-šyr* = jídlo), jindy jde o pojem totalitní „všechno“, „každý“, „všude“, „vždy“, „všeobecné“, v záporu „nikdo...“ (*bohatí chudí, semelou živé mrtvé, v dáli blízku, ve dne v noci, bránit se zuby nehty, po dobrým po zlým, vstávaje lehaje*). Jak vidíme, ve spojeních totalitního významu se nejčastěji využívá opposit. Zvláštním druhem opposice členů je i opakování l. členu s negací, na př. *pán nepán, chtě nechtě, jíti cestou necestou, svátek nesvátek* a j. Spojení slov, označující kolektivní pojem, se ovšem neodlišuje ostře od asyndetických spojení jiných typů. Projevuje se zde na př. též sklon k rýmovosti (*klak-lak* = slavnostní oblečení), ke kladení slova začínajícího labiálou na druhé místo (*starí mladí*), k ozvěnovým útvarům se samohláskou -a- (*křížem krážem*) a p. Ukazuje se nyní, že tento jev není omezen na jazyky indoevropské, že je častý i v jazycích ugrofinských, v některých altajských, v čínštině a tibetštině. Tento výčet jistě není úplný. Na to, že podobná spojení jsou přehojná i v arabštině, ukázal na př. A. Fischer v článku *Ausdrücke per merismum im Arabischen* (Streitberg-Festgabe [1924], str. 46—58).

Z indoevropských jazyků jsou jimi nejbohatší patrně jazyky baltoslovanské. Materiál baltoslovanský podává G. S. Keller v knížce *Das Asyndeton in den baltoslavischen Sprachen* (Heidelberg 1922). Pro litevštinu (lotyšský materiál není v knížce zachycen) je to tuším zatím jediná sbírka takových příkladů. Ale příkladů slovanských je v ní velice málo. (Lze to vysvětlit také tím, že se Keller zabýval asyndety nejruznějšího druhu, neomezil se na slovní spojení.) To ukázal také O. Hujer v článku *K nauce o asyndetu* (Sborník Zubatého [1926], str. 159—174). Veliký pokrok proti Kellerově knížce spočívá v tom, že Hujer jasně odlišil tento typ od ostatních asyndetických spojení. Označil jej za zjev starobylý, vyplývající z konkrétního myšlení, který se udržel dodnes pro svou výraznost, plastičnost. Netřídil materiál mechanicky jako Keller na substantiva, adjektiva atd., ale rozdělil jej podle významových skupin, uváděje všude slovanské a vůbec indoevropské paralely. Ačkoliv má asi 90 českých a slovenských příkladů proti Kellerovým 15, nepokládá náš materiál za vyčerpáný. Píše: „... i pro slovanštinu bude třeba tento zjev podrobně probrati. Bude třeba popsatí jeho rozšíření dobové i místní, sledovati jej v mluvě lidové i jeho využití v díkce básnické, naléztí pokud jde o ustálená rčení a pokud užito asyndetického spojení samostatně, volně...“. Tuto práci vykonal pro češtinu a slovenštinu O. Friš v článku *O ustrnování rozšířených výrazů* (LF 66. 170—205). Podává tam veliké množství materiálu, vyexcerpovaného z úctyhodného počtu děl českých i slovenských autorů, od starších po nejnovější. Ukázalo se, že asyndeta tohoto typu se vyskytují v slovenštině častěji než v češtině, dále že jsou častější u autorů, s oblibou užívajících lidové díkce. Velice oblíbeným se tento prostředek stal na př. u Hviezdoslava.

Že toto thema není těmito pracemi ani zdaleka vyčerpáno, ukazují dva články z poslední doby.

První, nazvaný *Redoublement des mots dans la poésie populaire russe* a otištěný v *Lingua Posnaniensis III* (1951) 269—292, je od nedávno zesnulé polské badatelky Niny Borowské. Autorka vyexcerpovala 1. svazek oněžských bylin (vyd. v Moskvě

1948) a našla v něm mnoho zajímavého materiálu (na př.: *cernil-pera, knjaz'ja - bojara k svojim šurakam-bratjam, riki-ozera, nevidana-nestlychana, poizil-kormit* a j.). Sledovala i další osudy takových spojení a zjistila, že mohou vésti k tvoření nových slov (na př.: *rodoslovije* ze spojení *kakogo ty rodu-slovija*), k tvoření adjektiv ze substantiv (*železo bulatnoje z bulat-železo*) a p. Z excerpce jen 1. svazku bylin vidíme, jakým bohatstvím asyndetických spojení ruská lidová poesie oplývá. Úkol sebrat a zpracovat veškerý materiál ruský leží ještě stále před námi a, jak ukazuje práce Borowské, slibuje bohatou zeň.

Druhá práce je z oblasti jazyků ugrofinských. A. Faludiová v článku *Zusammenfassende Zusammensetzungen und metrische Parallelismen im Chantischen (Acta linguistica Academiae scientiarum Hungaricae I (1952) 419—433)* pojednává o podobných útvarech v chantijštině (ostjačtině). Zde jsou tato spojení už neproduktivní a formou jsou to nejčastěji složeniny. Práce maďarské autorky vrhá nové světlo do problému vzniku těchto spojení. Faludiová totiž zjišťuje, že části složenin kolektivního významu se vyskytují v t. zv. metrických paralelismech. To je zjev, že se opakují metrické celky, často celé věty, se změnou jednoho nebo několika málo slov. Tato stavba básní je podmíněna zvláštním způsobem přednesu epických básní u Ugrofinů. U nás je popsal Holeček v úvodu ke svému překladu Kalevaly: básně přednášejí dva zpěváci, kteří se střídají po jednom verši. Jeden z nich ovládá a přednáší děj, druhý zpěvák právě přednesený verš pozměňuje. Hlavně tento zpěvák dodává písni různé básnické ozdoby, musí mít tedy jistou zásobu rýmových nebo obsahových variant. A právě ty varianty, ta slova, jimiž se jinak stejné verše odlišují, tvoří složeniny typu *stříbro-zlato*. Na př. slova *ně žena a xó muž* tvoří kolektivní složeninu *ženyu' člověk, a tatáž slova se vyskytují na př. v paralelismu:*

ně-vuren narə iðrəm = frauenblutiger ahndungbringender Gott,

xó-vuren narə iðrəm = männerblutiger ahndungender Gott.

Je otázka, jakého charakteru je vztah mezi paralelismy a kolektivními složeninami. Faludiová odmítá, že by zde šlo o souvislost genetickou. Důvody, o něž své tvrzení opírá, jsou však dosti slabé. Zjišťuje, že jsou složeniny, které se nevyskytují v metrických paralelismech, a naopak, že se v paralelismech vyskytují slova, z nichž se nestaly složeniny kolektivního významu, ač by to bylo nasnadě. Zde můžeme namítnout toto: příbuznost obou jevů si nemusíme vykládat tak, že by každé složenině muselo odpovídat užití jejích částí v paralelismu a naopak. V některých případech může jít o analogické vytvoření složeniny, jindy zase může nastat její zánik. Uplatnění složenin v paralelismech též záleží na dějové předloze. Konečně uvádí Faludiová, že v paralelismech se vyskytují i dvojice, jejichž význam prý nedává možnost k vytvoření složeniny s kolektivním významem. To by samo o sobě nebylo nic zarážejícího: proč by se měly v paralelismech vyskytovat jen dvojice, které spojeny mohou mít kolektivní význam? Ale i příklady takových dvojic nejsou přesvědčující. Uvádí se na př. dvojice *xoγ* daleký, dlouhý a *yan* blízký, krátký: zde můžeme uvést hned dvě slovanšská kolektivní spojení: *v dáli blízku, deň dlhý-krátky*. Též dvojice různých číslovek, které autorka uvádí, se vyskytují často v slovanských jazycích k vyjádření neurčitého počtu. Ale i když s podanými důvody nelze snad souhlasit do všech podrobností, může závěr být správný. U obou formací jde asi jen o paralelní vývoj. Obě jsou velmi staré a v obou se vyskytují dvojice slov, která mají podobný význam a mohou se zařadit pod jeden souhrnný pojem. Proto se hodila tato slova jak pro složeniny kolektivního charakteru, tak i pro varianty v paralelismech. Jako další důkaz pro these Faludiové je možno uvést toto: spojení typu *stříbro-zlato* je běžné snad ve všech jazycích Evropy a Asie, kdežto metrické paralelismy jsou zvláštnost Ugrofinů. Ovšem obě formace se mohly navzájem ovlivňovat: složenin kolektivního významu se dalo jakožto dobře známých spojení dvou pojmů snadno použít při hledání obdobného slova pro metrický paralelismus a naopak, schopnost nalézat pro libovolné slovo variantu, vypěstovaná zvláštní ugrofinskou formou přednesu, napomáhala snad ke vzniku nových složenin.

Otázka vzniku kolektivních spojení je dosud otevřená. K jejímu rozřešení je ovšem třeba důkladného zpracování příslušného materiálu ve všech jazycích, což je práce, která většinou teprve čeká na pracovníky.

Eva Havlová

O některých chytaných podnikcích v oblasti nářečního výzkumu za hranicemi. Dialektologie jako samostatná jazykovědná disciplína se formovala v 2. polovině 19. století. Jazykovědci si tehdy uvědomili, jakou významnou úlohu má nářeční materiál pro obecné zkoumání jazyka a zvláště pro studium jeho dějin. Proto se vedle